

KORTVERHALE

<i>Gretel Wybenga</i>	
Joiner	217
<i>Anne-Marie Conradie</i>	
Die "bird cage"	219
<i>Leon Hattingh</i>	
Die boodskapper	223
<i>Johan de Beer</i>	
Vrede	233
<i>Andries Breytenbach</i>	
Winterveld	239

GEDIGTE

<i>Joan Hambidge</i>	
N.P. van Wyk Louw (1906-1970)	245
<i>Dave Lubbe</i>	
plakkerslewe	249
<i>Anne-Marie Conradie</i>	
Haikoes	250

**NATIONAL ARTS COUNCIL
OF SOUTH AFRICA**

Die rubriek *Litera* word finansiëel gesteun deur Nasionale Kunsterraad /
The section *Litera* is financially supported by National Arts Council/

Rubriek vir skeppende werk

Litera is 'n rubriek vir die publikasie van skeppende werk in al die tale wat gewoonlik in *Literator* gebruik word. Die Redaksie wil daarmee 'n geïntegreerde beeld skep van die verskeidenheid nuwe skryfwerk wat Suid-Afrikaanse skrywers kan bied.

Die Redaksie kan met vreugde aankondig dat 'n kontantprys toegeken gaan word aan die beste bydraes in die loop van 'n jaar. Een prys sal toegeken word vir die beste bydrae deur 'n debutant en 'n tweede vir die beste bydrae deur 'n meer gevestigde skrywer.

Skrywers word daarom uitgenooi om korter skeppende werk voor te lê vir plasing in hierdie rubriek. Dit kan gedigte of kortverhale wees, maar drama- of romanfragmente en eksperimentele tekste is ook welkom. Bydraes word deur die redaksie gekeur, maar geen korrespondensie kan daarvoor gevoer word nie. Vier kopieë van elke bydrae, in dubbelspasiëring getik, moet voorgelê word. Die naam en adres van die insender moet regs bo-aan die eerste blad van gekramde tekste en op elke los vel vermeld word. **Verstrek ook 'n telefoonnommer, faksnommer en e-posadres waar u bereik kan word.**

Stuur alle bydraes aan die Hoofredakteur, *Literator* (629), Buro vir Wetenskaplike Tydskrifte, Privaatsak X6001, Potchefstroom 2520.

Section for creative writing

Litera is a section for the publication of creative writing in all the languages that *Literator* usually caters for. Through this section the Editorial Board want to present an integrated image of the diversity of new writing by South Africans.

The Editorial Board is pleased to announce that a cash prize will be awarded for the best contributions for a specific year. One prize will be awarded for the best debut contribution and one for the best contribution by a more established author.

Writers are therefore invited to submit shorter creative work for publication in this section. Poems and short stories are welcome, but also play and novel fragments and experimental texts. Contributions are refereed by the Editorial Board, but we cannot enter into correspondence about the work submitted. Four copies of each contribution, typed in double spacing, should be submitted. The name and address of the author should appear at the top right of the first page of stapled text and on every loose sheet sent in. **Please include a telephone number, a fax number and an e-mail address where you can be contacted.**

Send all contributions to the Editor-in-Chief, *Literator* (629), Bureau for Scholarly Journals, Private Bag X6001, Potchefstroom 2520.

Reglement: Litera-pryse vir kreatiewe skryfkuns

1. Die Redaksie van *Literator* ken jaarliks, uit geld bewillig deur die Nasionale Kunsteraad, twee pryse toe vir die beste bydraes vir 'n kalenderjaar in die rubriek "Litera".
2. Hierdie pryse sal bekendstaan as die Litera-pryse vir kreatiewe skryfkuns.
3. Die waarde van die pryse hang af van die grootte van die toekenning deur die Nasionale Kunsteraad.
4. Twee pryse word toegeken, een vir skrywers wat reeds 'n bundel in die betrokke genre gepubliseer het, en een vir skrywers wat nog nie 'n bundel gepubliseer het nie (d.w.s. wat as debutante beskou word).
5. Die Redaksie bepaal aan wie die pryse toegeken word, en die Redaksie kan buitebeoordelaars gebruik om met die beoordeling behulpsaam te wees. Die beslissings van die Redaksie is finaal en geen korrespondensie sal daarvoor gevoer word nie.
6. Die Redaksie behou hom die reg voor om vir 'n spesifieke jaar of vir 'n spesifieke kategorie nie 'n prys toe te ken nie of om 'n prys onder verskillende skrywers te verdeel.
7. Die name van die skrywers aan wie die pryse toegeken is, sal bekendgemaak word in die eerste uitgawe van *Literator* van die daaropvolgende kalenderjaar.

Rules: Litera Prizes for Creative Writing

1. The Editorial Board of *Literator* yearly awards two prizes for the best contributions for a calendar year in the section "Litera" from money granted by the National Arts Council.
2. These prizes will be known as the Litera Prizes for Creative Writing.
3. The size of the prizes will depend on the grant received from the National Arts Council.
4. Two prizes will be awarded, one for writers who have already published a collection in the genre concerned, and one for writers who have not yet published a collection (that is, who are regarded as making their *début*).
5. The Editorial Board determines to whom the prizes will be awarded, and it may appoint external judges to help with the evaluation of contributions. The decisions of the Editorial Board are final and no correspondence on this matter will be entered into.
6. The Editorial Board reserves the right to make no award for a particular year or in a particular category or to divide a prize among different authors.
7. The names of the authors to whom the awards have been made, will be published in the first issue of *Literator* of the subsequent calendar year.

Joiner

Julle het my tóe gemy, en nou dat ek sonder kind of kraai sit, smyt julle my steeds eenkant toe. Klaas was tog vir ons almal dood na die tyding van St. Helena gekom het? Vir jóú ook, Ousus. In daardie eerste maand nog in die kamp ... Hoe kon ek geweet het hy sou twee jaar later uit die blou hemel met dié einste voetpad aangestap kom?

Alles op die altaar vir 'n bietjie ekstra boeliebies en meel! Bid jou aan ... Jy weet nie vandag wat jy sê nie, Ousus. God weet, was dit maar so eenvoudig ...

Hóé dit my kon oorkom, nee, dit weet ek ook nie. Soos Salomo van ouds is dit een van 'n paar dinge wat my bowe die verstand lê. Maar ek ken die dag en datum waar dit alles begin het. Dit was dáárdie dag toe die Kakie by die voorhuis op Waterpan ingebars het en met sy horsswepie die blou vaas bo van die saaidbord afklits – jy moet die vaas nog onthou, dié een wat vroeër by Moeder op die kaggelrak gestaan het – in tienduisend stukke op die vloer!

“Jou maaifoedie!” skree ek vir die man wat my taal nie eers verstaan nie.

Hy wys net met sy swepie en sê: “Missus Fourie, we’re taking you to the settlement. Now!” ‘The settlement,’ bid jou aan! Tent op rondetent ...

Hy kommandeer twee van sy maters op en hulle lig die trommel van Klaas se katel af. Dié het ek weke tevore al reg gehad. Vir my en die twee kleintjies – Klaas en die seuns was toe al vyf maande op kommando – boender hy by die deur uit. Sarie huil dat die berge antwoord gee, maar Broertjie druk my hand. Sopnat agter die ore nog, maar al mannetjie geword van sy pa weg is.

Buite in die vol son staan die wa. En daarnaas sit nog 'n man en pronk op sy perd. In my benoudheid merk ek nog die dier se ranke nek en donker maanhaar, en hoe sy blink vel so liggies ril in die son.

Daar uit sy hoogte groet die man en sê: “I’m sorry for any inconvenience.” Jy weet mos, so vol saaits soos net die Ingelse kan wees. Wat antwoord 'n mens nou? Ek sê niks, staan net daar en wens sy mooi perd wil hom in die stof afskud.

Toe sê hy: "Please get onto the wagon, missus Fourie."

My tong kom los: "Over my dead body," sê ek en bly in my spore staan. Van Waterpan af kry hulle my nie vandag maklik nie, dink ek nog.

Maar, Ousus, jy sal my nou nie glo nie, net tóé kom outa Salie met die twee honde van die skaap af, reg om die hoek van die opstal. En toe die perd hulle gewaar – die honde gaan onbedaarlik aan die blaf, moet jy weet – ruk hy meteen op sy agterbene, en die leisels glip uit die man se hand.

Toe sien ek waarheen dinge gaan en ek roep dat almal kan hoor: "Mog jou nek breek, Ingelsman!"

Peblik of die perd met die honde so al om sy bene nou ook so voel, gaan hy aan die spring en skop. Die man met die hors sweep lê in onder die brakke, maar dit verbouereer net die dier nog meer. Net een maal lig hy sy hoë agterstewe en daar trek die Kakie – soos vlerke staan sy baadjieflappe – reguit sy einde tegemoet!

En toe hy nou so vlieg, hoor ek myself roep: "Hou nek, hou! Laat sy nek hou!" Jy lag, Ousus, maar 'n lyk wil ek nou ook nie op my hande hê nie.

Die man land met 'n slag op die naat van sy rug op die steenharde aarde. Dit was mos in die middel van die winter en kurkdroog. Sy helmit rol daar doer tussen die klippers in en ek sien net sy twee bene uitsteek agter 'n harnosterbossie. Hy lê so stil, ek dog hy's tog bokveld toe.

Toe ek my weer kom kry, sit ek by die man. Sy oge is toe, sy wange so bleek as die dood en die windjie roer so aan sy ligte hare. Mooi so in sy sterwensuur ... Ek steek my hand uit na sy voorkop. Maar skielik maak hy sy oge oop en hy glimlag.

"Ek is toe uitgespaar," sê hy sag. Net só op pront Afrikaans!

Hy lig sy hand en raak my aan die vingers. "Dankie," sê hy. Blouselblou kyk hy my met daardie oge. Ek voel my meteen so week, dat ek kwalik van my hurke kan opkom toe die ander Kakie weer die bevel skree.

Jy onthou nog hoe hulle destyds die halsstarrige Betta Nel se jongetjie van die wa af onderstebo aan sy voetjies vasgehou het, en net toe sy haar hand uitsteek na haar kind, pluk hulle haar met een slag tot bo-op die wa. Met my was dit nie nodig nie. Ek tel vir Sarie en daarna vir Broertjie op tot in die Kakie op die wa se arms. En toe hy sy hand na my uitsteek, vat ek dit en laat my sonder een inkelte woord tot bo-op die wa trek. En al die tyd voel ek dáárdie blou oge op my rug.

Ja, Ousus, swyg maar liewer, ek weet dit tog al: Klaas se lewende lyf by my in daardie rondetent sou g'n verskil gemaak het nie. Wat daarna gekom het, het gekom. En dié opklim was ook maklik ...

Die “bird cage”

Die dag breek vir hulle aan soos alle ander dae in die konsentrasiekamp – troosteloos en honger. Tog is daar ’n ligte stemming in die kamp, want vanoggend word die weeklikse rantsoene uitgedeel. Dalk is daar, soos ’n maand gelede, ’n ekstrasjiek; dalk ’n flentertjie seep of miskien ’n stukkie vleis. Die gedagte aan sulke luuksheid vul die vrou met opgewondenheid.

Sy gaan haal ’n enemmelskotteljie by die vuurskerm en begin aanstap rantsoentent toe. Oral in die kamp brand vuurtjies. Bleek kinders sit voor die tente om hulle in die oggend se skaam strale te verwarm. Die verwoede wind wat die vorige nag gewaai het, het die kamp skoongevee en hier en daar sit tolbosse aan tentpenne en doringdraad vas.

By die rantsoentent wemel dit reeds van vroue. Die stoorman is besig om die rantsoene aan te dra en uit te pak. Van ’n afstand kan sy sien dat daar vleis ook is en dat een van die hanskakies besig is om nog meer vleis op die seil te stapel.

Die opgewondenheid vul die vrou se gemoed. Om haar hoor sy hoe die vroue die boodskap van die vleis vir mekaar prewel. Vir een dag sal hulle nie net tevrede hoef te wees met Bully-beef nie. Dink net, vanmiddag sal die lug gevul wees met die reuk van gekookte en gebraaide vleis.

Die provoos-marshall begin die name van die oneindige lys uitlees. Hulle het vandag in die middel van die lys begin; dus sal dit nie lank wees voordat haar naam uitgeroep word nie. Dat ek nog oor so ’n klein dingetjie soos vars vleis kan opgewonde raak, dink die vrou.

“Vrot vleis,” sê ’n stem naby haar.

“Slymerige vleis,” klink dit al harder en met meer woede op.

Teleurgesteld druk sy tussen die vroue deur en staan en kyk na die vleis. Ja, dit is soos die vrou sê: vrot, slymerige vleis.

Vandag, weet sy, sal sy soos al die vorige kere die vroue se saak moet stel. "Do you think we are animals?" skree sy vir die provoos terwyl sy na die vleis wys.

"There is nothing wrong with this meat. Don't try me, woman!" roep hy vererg uit en skree aan een van die wagte: "Get the commander"!

Daar is onrugtigheid onder die vroue. Dink hierdie Kakie hulle ken nie vleis nie? Dink hy hulle weet nie wanneer dit vrot of vars is nie? Die vrou lig een van die slymerige stukke vleis van die hoop af en druk dit onder die kampkommandant, wat toe net daar aankom, se neus. "Do you find this meat fit for human consumption?" roep sy rooi van woede uit.

"Today I shall send you to the bird cage!" dreig hy haar. Sy was al voorheen met die bird cage gedreig, maar daar het nie veel van gekom nie. Vandag kan sy egter aan die kommandant se stem hoor dat hy dit bedoel, maar sy kan die vroue nie in die steek laat nie. As sy hulle sonder 'n opstootjie hierdie slegte vleis laat aanvaar, sal die kwaliteit net versleg. Sal hulle rantsoendag na rantsoendag uitgelewer wees aan die gemors wat die Engelse hulle gee om te eet.

"Well send me there. I am sure it will be better than eating rotten meat!" sê die vrou astant met 'n stem vol bravade. Binne-in haar ruk dit egter van angs en onsekerheid. Nog voordat sy mooi kan dink aan die gevolge van die uitbarsting, gryp een van die wagte haar aan die arm.

"You mag go," skree die kampkommandant en vir die wag, "March her on!"

Die stemme van die vroue word sagter. Net hier en daar is 'n rimpeling van murmuring. Vrees vir die bird cage laat hulle stemme egter ook geleidelik stil word.

Hulle bring die vrou na die plek wat die bird cage genoem word. Die doringdraad word opgelig en sy moet onderdeur kruip. Die ongenadige hok, twaalf voet by twaalf voet, het nie eers 'n hek nie. Daar is net 'n tent met 'n kombers in die middel van die doringdraadomheining.

Moedeloos gaan sit sy voor die tent. Die dag het so vol afwagting begin en kyk waar sit ek nou, dink sy. So ver van die res van die kamp is hierdie hok dat niemand haar eers sal hoor roep nie, en die hanskakie wat 'n ent van die draad stelling inneem, lyk ook nie na die soort wat haar sal help nie.

Ek is 'n weerlose vrou. En nou word ek deur 'n spul lafhartige Engelse in 'n hok gestop. Soos 'n hond. En dit omdat hulle nie die waarheid uit 'n vrou se mond wil hoor nie, dink sy boosaardig. 'n Blinde woede groei in haar. Wie dink die spul Engelse is ons? Dink hulle ons is diere? Sit weerlose vroue en kinders in kampe op die vlakte. Laat ons vrek soos vlieë. En as ons opstandig word, sit hulle ons in 'n hok wat hulle 'n bird cage noem. Spul gemors wat hulle is. Bly

op 'n eiland wat hulle "home" noem en steel dan ander mense se land. Gemors! Spul gemors! As ek 'n man is, vat ek nou 'n mauser en skiet die hanskakie vrek en pluk hierdie doringdraad uitmekaar en draai dit om die kampkommandant se nek tot hy wurg.

Nog nooit het die vrou se aggressie sulke afmetings aangeneem nie. Toe die wag vir haar teen skemer 'n halwe blikkie Bully-beef en 'n beker water bring, bestook sy hom met klippe.

Nou sal hulle my seker nooit hier laat uitkom nie, dink sy, terwyl sy van die honger en die kwaad die té sout Bully-beef afwurg.

Sy bly sit buite voor die tent totdat weerlig die lug begin deurklief. Dan eers gaan lê sy op die kakiekomers in die tent, dors en naar van die soutvleis. As ek net nog 'n bietjie water het om hierdie naar mee af te sluk, dink sy toe die geweld van die wind die tentflappe oplig. Later begin dit reën. Die onstuimige wind waai die reën in vlae by die skeure van die tent in. Die nat en koue is in haar lyf. As sy die nag net kan oopbreek en 'n skrefie lig vir een oomblik kan vasvang; 'n bliksemstraal vir net een sekonde, sodat sy kon sien waar die reën inkom.

Die tentvloer is later een moddermassa soos die reën deur die skeure en onder die tent deurloop. Die vrou probeer haarself met die kakiekomers beskerm teen die geweld van die storm. Sy kry dit reg om haarself teen die kloktentpaal te stut, maar die geweld van die wind ruk haar met paal en al deur die tentklap. In die verte sien sy deur die reën 'n flikkerende lig, dobberend deur die donker nag. As dit 'n wag is moet hy haar hoor, moet hy haar kom help. Maar haar uitroep word gedooft deur bliksemstrale en donder. Ek sterwe, dink die vrou. Ek sterwe sonder om dood te gaan; weerloos en alleen in hierdie helse storm en niemand hoor my nie. Dit is net ek en die reën en die gitswardonker onheil van hierdie nag.

Laat ek tog net my hand voor my oë sien; net 'n spikkeltjie lig van iewers, bid sy.

Die vreeslike nag word baie lank.

As hulle my uit hierdie hok haal, sal ek nooit weer 'n opstootjie by die rantsoentent veroorsaak nie, besluit die vrou. Ek sal kalm en beheers in die rye staan en wag vir my weeklikse rantsoen. Ek sal nie weer neerhalende aanmerkings maak oor die vrot vleis of die alewige Bully-beef nie. Ek sal ook nooit weer 'n opmars na die kommandant toe reël oor die te min brandhout waarmee ons die kos moet kook nie. Nee, ek sal stil in my tent sit en Bybel lees en by die wasplek sal ek nie weer die vrou oprui oor die modderplasse waarin ons die wasgoed moet was nie. En nooit weer sal ek die spul Boere wat die eed

van trou aan Brittanje afgelê het, hanskakies noem nie. Ek sal my gedra. Ek sal hulle nooit weer rede gee om my in 'n hok te sit nie. Nooit weer nie, nooit!

Die vrou se hele lyf bibber van die nat en die koue. Ek moet ook leer om asseblief te sê en dankie, dink sy terwyl sy die gedeelte van die tent wat bo-op haar geval het, krampagtig oor haar trek. Dit sal vreeslik, vreeslik seermaak om dankie te sê; dankie vir die brood, die halvesakkie mieliemeel en die stukkie kers wat ons net tot agtuur in die aand mag brand. Ek sal wurg aan elke dankie, maar ek sal dit sê. Dankie en asseblief en vergewe my en ontferm u tog oor my en as dit u behaag. Ek sal al hierdie onderdanige dinge sê vir my eie onthalwe; om te kan oorlewe, as iemand ooit hierdie kamp gaan oorlewe. Lê my vier kinders dan nie reeds klaar in die begraafplaas nie?

Die storm trek verby en die dag breek stadig. Dit neem nog eindelose ure voordat daar beweging in die kamp kom. 'n Kakie strek hom behaaglik uit en die gloed van klein vuurtjies begin by die tente brand.

Die sonlig breek troebel deur grou wolke. Die vrou het die hel van die nag oorleef. Sy weet nou 'n mens gaan nie so maklik dood nie. Sterwe, ja. 'n Mens kan in een nag 'n duisend keer sterwe, maar doodgaan? Nee, doodgaan vat 'n lang tyd. Sy kruip onder die tent uit en vee die slierte hare uit haar oë. Stadig en doelgerig stap sy met die nat, swaar rok wat aan haar lyf klou na die doringdraadgrens. Sy kyk oor die eindelose verlatenheid van die kamp. Sy voel hoe die eerste hitte van die dag haar gesig en hande warm maak en hoe die ergste stramheid in haar ledemate verdwyn. Sy sien die tente wat soos wit duiwe op die vlakte lê so ver as die oog kan sien, die begraafplaas daarnaas. Sy dink aan die honger van elke dag, die baie siektes en dood, die uitgelewer wees aan die elemente – dag en nag.

“Hanskakie,” skree sy, “loop sê vir jou kampkommandant: As die Boere hierdie oorlog wen, gaan hulle die hel uit hom skiet. Hoor jy, Hanskakie? As die Boere hierdie oorlog wen, sal hulle tien soorte hel uit julle almal kom skiet!”

Die boodskapper

“Daardie tent daar, Oom.” Die vrypostige penkop draai half om as hy wys na ’n alleenstaande tent. Die Johannesburgse Polisielaer is al ’n ruk hier in Roos-senekal.

Dis laat Januarie 1901 en bloedig warm. In die skadukolle van ’n paar jong boompies staan ’n paar wagte. Een van hulle knoop ’n tentingang los. Hy sien regtig nie uit na hierdie ontmoeting nie, dink hy toe hy die flap oopvou, maar dis sy opdrag. In die tentskemerte staan iemand van ’n voustoeltjie op. Vir ’n oomblik is die tentpaal, waaraan ’n swaar jas hang, tussen hulle.

“Goeie dag,” groet die nuweling onseker en vee die sweet van sy voorkop. In net ’n frokkie, sonder kruisbande of gordel, staan ’n groot man en hou sy broek vas. Die tent, wat weer van buite toegeryg word, is warm en benoud.

“Dag,” antwoord die groot man en kyk na die besoeker. Nie een van die twee steek ’n hand uit nie. Hulle oë meet mekaar. In die klein konivorm-ruimte van die tentjie staan die mans gebukkend teenoor mekaar. Buite is dit stil. Net die eentonige geskier van sonbesies klink op.

“Ek is De Villiers,” sê die aankomeling nog met sy hoed in die hand, “’n prokureur.” Sy oë dwaal deur die tent. “Ek is gestuur om u by te staan. Die regering het ’n spesiale krygshof benoem wat oormôre, die 29ste, sal sit. Dit laat nie veel tyd nie.”

“Goed dan,” sê die groot man emosieloos.

Namate De Villiers se oë aan die tentskemer gewoon raak, kom die man ouer voor as wat hy ver wag het. “Sit maar op die stoeltjie,” sê die man beleefd en staan eenkant toe. “Ek sit sommer hier op die grond.” ’n Bleskol op sy kroontjie blink as hy buk. Sy karige beddegoed is net genoeg om ’n bondel aan ’n saal te wees. Sy klere is opvallend netjieser as dié van die burgers op kommando.

De Villiers maak die stoeltjie vasstaan. Dankbaar sit hy en trek sy saalsak oor sy skoot. Die paar los papiere stryk hy plat op die saalsak. Uit sy boonste baadjiesak haal hy 'n potlood en skryf die datum.

“Wat is u naam?” en hy skrik vir die formele aanspreekwyse wat hy gebruik.

“Meyer de Kock,” kom die antwoord vinnig. Die prokureur se potlood krap dofweg op die sagte papier.

“Van waar?”

“Belfast, of liever, oorspronklik van die Vrystaat.”

“Genaturaliseerde burger?”

“Ja, na die Magoeba-oorlog in '94. Is al meer as twaalf jaar in die land.”

“Wat het u gedoen?” Hy betrap hom weer dat hy die formele aanspreekwyse gebruik. “Verskoon,” voeg hy vinnig by. “Ek wil alles van u weet. Dit mag dalk nodig wees. Vertel my, asseblief. Het u geboer?”

“Nee. In die Vrystaat 'n skutmeester en vrederegter in Harrismith. In die Transvaal eers bestuurder van Maggies-steenkoolmyn by Vaalkrans. Later ook posagent op Van Dyksdrif. Toe dit bekend geraak het dat ek vlug ter penne was, soos dit in die memorie genoem is, het ek lid van die landkommissie van Middelburg-distrik geword. In '93, toe my vrou se gesondheid verswak het, het ons na Belfast getrek. Twee keer was daar memories om my resident-vrederegter van die dorp te maak. Maar elke keer het die Krugermanne my uitgewerk. Eers was veldkornet O'Neil en toe Andreas Coetzee hulle man.” Hy sug en verskuif sy sit.

“Waarvan het u in Belfast 'n lewe gemaak?” vra die prokureur.

“Vendusie-afslaer en agent vir goud- en steenkoolplase. Later ook weg-inspekteur tussen Klein-Olifantsrivier en Helvetia. En markmeester op die dorp. Die markmeesterskap het verval toe ek vir die hele Lydenburgdistrik weg-inspekteur geword het. Ook swartes getrou en taks vir die weesheer gedoen.”

“Het u deelgeneem aan enige burgerlike aktiwiteite, politiek of so?”

Sonder aarseling val hy weg. “Ek was nie bang om my woord te doen as dit oor sake van ons dorp gegaan het nie. Ek was sekretaris van die kommissie wat ons dorpsreëls opgestel het. Ook 'n lid van die dorp se gesondheidskomitee.” Selfvoldaan stoot hy sy bene lank voor hom uit en leun na agter op sy arms. Met 'n siniese snork voeg hy by: “As dit nie vir my was nie, het die afloopwater van die wolfabriek in die dorp se drinkwater beland. En ek het ZASM se mense gewys op die swakplek daar waar hulle Belfast se stasie eers wou aanlê.”

“Het u vergaderings daarvoor georganiseer?” praat die prokureur sonder om op te kyk.

“Nie self nie. Maar ek moet erken, ek was gewoonlik ’n belangrike spreker wanneer daar ’n vergadering was. My standpunt het meestal die algemene steun verkry.”

“En die oorlog, waar het u tot dusver geveg?”

“Ek was vrygestel van kommandodiens ... omdat ek in die handel staan. Met die uitbreek van die oorlog is ek benoem as bevelvoerder van die spoor- en brug-oppassers op die Pretoria-Middelburglyn. Dié werk het ek gedoen tot die Engelse Belfast beset het einde Augustus laaste jaar.”

Hy verraai geen emosie nie, dink De Villiers en sy potlood krap hoorbaar op die papier. “En toe?” vra die prokureur toonloos.

“Toe het ek en Henri, my skoonseun, hy’s ’n Duitser, Von Dresselt, wat op kommando was in Natal, ons wapens by die provoos gaan ingee. ‘Pa,’ het Henri gesê, ‘die oorlog is vir ons verlore. Ons veg ’n verlore stryd. Daar bestaan geen dissipline by die burgers nie. Almal gaan huis toe net waar en wanneer hulle wil.’”

“Hmf,” snork die prokureur minagtend. “En u? Wat het u toe gedoen?”

“Niks. By die huis gebly. My vrou en kinders opgepas, asook my dogter met haar twee kindertjies. Die Engelse het my skoonseun mos toe krygsgevangene geneem.”

De Villiers kyk op. Kil sê hy: “Die klag teen u is hoogverraad.”

’n Tydlank hang sy woorde in die stilte.

Skielik sit die groot man regop. Sy bene onder hom gevou. Met bleek, waterige oë kyk hy fier na die prokureur, asof hy verras is. Dan, vir ’n oomblik, sak sy kop. Wanneer hy weer na die prokureur luister, draai hy sy gesig na die tentdeur asof hy na buite staan. Maar swyg.

“Ek is deur die staatsprokureur ingelig,” en die prokureur stotter bykans van opgewondenheid, “dat u verlede week, met ’n swart handlanger, een nag deur ons brandwagte gevange geneem is. In u besit was geskrifte wat u onder die vegtende burgers wou versprei. U wou hulle oorhaal om aan die vyand oor te gee.”

Hoorbaar haal die prokureur asem en vroetel met die papiere op sy skoot. Hy besef dis sy taak wat hy moet uitvoer. Wanneer hy weer hervat, praat hy afgemeet, stadig.

In bykans 'n normale stem sê hy: “Die insae wat ek in die stukke gehad het, dui daarop dat u in Pretoria met die vyand se bevelvoerders, lord Kitchener persoonlik, onderhandel het. U het ook onder die burgers wat in Pretoria is, vergaderings gehou. U het komitees gestig, sogenaamde Burger Vrede Comitees, wat gewese burgers uitstuur na die kommando's om die nog veggende burgers om te praat. Is dit waar? Hoeveel hiervan is waar en wat presies is u aandeel?”

'n Doodse stilte heers. Net hul asemhaling stoot saggies. Tot 'n wag sy wapen kletterend op die grond laat val en gedemp vloek.

“Waarom,” probeer die prokureur weer, “het u Pretoria toe gegaan? Of laat die Engelse enigiemand rondreis soos hy wil?”

“Nee, nee,” antwoord die groot man ergerlik. Hy staan op en begin met kort treetjies in die tent loop. “Eendag, nou verlede November, het ek na die provoos gegaan. Ek het hom gesê dit wat hulle nou doen, kan nie langer so aangaan nie.” Dan keer hy terug en gaan sit weer op sy bed.

“Ek het ook, toe Belfast nog in ons hande was, doer in Julie verlede jaar, een dag na vrederegter Andreas Coetzee gegaan. Ek het hom gevra watter maatreëls hy getref het om nie net die vroue en kinders in die dorp nie, maar ook dié in die distrik te beskerm. Want, hoe nader die Engelse aan Belfast gekom het, hoe groter het die paniek in die dorp geword. Vir weke al het allerlei stories die ronde gedoen. Coetzee, in opdrag van die regering,” en hy beduie met sy arms, “wat toe al verby is Waterval-Onder toe, het probeer om die vure dood te slaan met stories dat die Engelse niemand leed aandoen nie.” Hy hou op praat en kyk die prokureur weer vol in die gesig.

Toe hervat hy: “Maar toe kom die Engelse en stuur in Augustus treinvrugte vroue en kinders uit Johannesburg en Pretoria. Jy weet daarvan.”

De Villiers knik met sy kop terwyl hy skryf.

“Ek was daardie dag op Belfast se stasie toe die trein daar aankom – trokke vol mense. Andreas Coetzee het hulle nog by die Engelse ontvang. Oop trokke, dié waarin ons altyd steenkool na die goudmyne aanry. Vroue en kinders sonder kos en klere in dié winterkoue.” Hy vee oor sy voorkop, ril sigbaar.

“Toe die trein intrek, was omtrent die hele dorp daar. Met swaaiende vlae het ons dit tegemoet gegaan. Uit volle bors die volkslied gesing. En die vroue op die trein het geantwoord deur dieselfde te doen. Wa op wa. Trane het vrylik gerol. Asof almal lang vergete familie was. Maar, 'n vreugdevolle gesig was dit nie, sou ek sê.” Hoorbaar sluk hy. Deur sy opgetrekte bene kyk hy 'n tydlank na die grond.

Toe hy weer praat, sit hy nog kop onderstebo. Sy stem klink anders: “Belfast is maar ’n klein dorpie waar dit bitter koud kan word. Dit weet jy tog,” en kyk vinnig na De Villiers, “of waar kom jy vandaan?”

“Dit maak nie nou saak nie,” antwoord die prokureur vinnig. Met ’n hand beduie hy om voort te gaan.

“Daar was in Belfast nie genoeg huise om al die mense te huisves nie – al sou ons hulle ook ingeprop het. In die dorp was alreeds vlugtendes van naburige plase. En, het ons gehoor, nog meer treine was op pad. Buitendien, ook die Engelse, want hulle was agter Paul Kruger aan.”

“Is daar darem omgesien na die mense op die trein?”

“Ja,” en sy stem klink weer sterk. “Ek het gou ’n paar dorpsvrouens gekommandeer. Vir soveel as wat ons kon, is koffie, beskuit en brood gegee. Komberse ook, totdat die opdrag gekom het dat die trein moes vertrek. Uit pligte van my amp as spoor- en brugoppasser het ek saamgereis tot in Barberton. Daar is hulle in tente soos dié gestop – agt tot veertien bymekaar. Ek kan getuig van die ontberinge van daardie mense – veral die klein kindertjies wat niks van die oorlog verstaan nie ... Die volle waarheid sal ek nooit kan vertel nie.” Skor sê hy: “Dit het my hart geruk, glo my.”

Dis grafstil. Veraf raak stemme dowwer. Nou en dan skuur ’n wag ’n voetsool oor die grond. ’n Tydlank sit die twee mans woordeloos teenoor mekaar.

Dan verbreek die prokureur die stilte: “Wat doen jy toe?”

“Maar dit is nog nie al nie.” Hy sluk voor hy praat.

“Toe vat die Engelse Belfast ... Net buite die dorp was die slag van Berg-en-dal. Ons kon van die dorp die skietery sien en hoor. Nog terwyl die geveg aan die gang was, is ’n Engelse afdeling onder generaal Smith-Dorrien oor Witpoort af na Dullstroom. Dis ’n vrugbare vallei ..., waterryk ..., vol pragtige plase met mooi huise. Die provoos het bevel gegee om al die huise af te brand of op te blaas.”

“Soos die Engelse nader gekom het, het die plaasmense haastig probeer vlug. Orals het jy Engelse soldate gesien wat skape en beeste doodmaak. Besittings is uit die huise geroof voordat dit aan die brand gesteek is. Ons kon sien hoe die arme vroue en kinders, met min klere, en nog minder beddegoed as waarop ek hier sit, langs die puinhoep agtergebly het. Vir ses myl breed is ’n pad daardie dag deur dié vrugbare vallei gebrand. Vir sover as wat hulle gegaan het, is ’n vuur- en rookspoor gelaat. Ons kon dit alles van Belfast af sien.”

Hy sit agteroor en kyk op teen die tentpaal. Die prokureur se hand met die potlood verkramp. Hy tik op die papier.

“Toe ...,” praat die groot man weer. “Toe het ek gewonder wat is die sin daarvan om langer oorlog te maak? Ons president was al weg Europa toe; ons hele land bykans in die hande van die vyand. En hulle lê alles in puin. Krygsgevangenes word na godverlate eilande gestuur. Dag tot dag kom meer kennisse hulle wapens inhandig. Waarom, om Vadersnaam, waarom dan nog voortgaan as alles dan verniet is?”

Ongeduldig skuif die prokureur op die stoeltjie. Voor hy iets kon sê, praat die man weer.

“Toe het ek met die provoos gaan praat.” Hy vee met die agterkant van sy hand oor sy voorkop.

“Maar die provoos wou nie na my luister nie. En omdat ek lastig geword het, my gevange geneem. Saam met ’n klomp ander burgers stuur hulle my Pretoria toe. Al die burgers met wie ek gesels het, het met my saamgestem. Toe ons in Pretoria kom, gaan kla ek by die militêre goewerneur. Ek het vir generaal Maxwell, en Henderson, sy hoof van intelligensie gesê: ‘Julle maak ’n fout om wapenneerlêers ook krygsgevangenes te maak. Julle moet dié burgers eerder met al hulle besittings in hulle eie distrikte laat. Dan sal baie meer kom oorgee – anders nie.’”

“En het hulle jou geglo?”

“Dit het so gelyk. Hulle vat my toe na lord Kitchener. Maar, hy het nie gewag dat ek praat nie. Hy het eerste begin. ‘Ek wil hê jy en jou vriende moet my help,’ het hy gesê. En toe met nadruk: ‘Ek wil alle moontlike middele aanwend om die onnodige bloedvergieting en vernieling van die land te keer. Ek weet julle hulp mag as ’n swakheid aan my kant gesien word. Dit sal ek kan vat. Maar’ ..., en toe slaan hy op die tafel, ‘God bewaar die arme Transvaal as dit tot niks lei nie. Dan sal ek ’n nuwe blaai moet omslaan’ ... Waaragtig meneer, ek kon sien dié man bedoel elke woord wat hy sê.’”

Vinnig kyk die prokureur na sy aantekeninge.

“‘Jy en jou vriende moet my help om vrede te bereik’, het Kitchener herhaal. ‘Julle moet met voorstelle na my toe kom. Maar’, het hy elke keer gesê: ‘... beware Transvaal if I have to take other means ...’”

“Het hy jou ’n beloning aangebied?” val die prokureur hom in die rede. Langsaam tik hy met sy potlood.

Die groot man kyk eers na die tentdeur. Toe na die grond. Lig dan sy kop op en kyk die prokureur in die oë. “Niks pertinents,” kom dit beslis. “Behalwe dat hy na my gesin se welstand sou laat omsien. Toe ek nou in Belfast was, was hulle nog steeds by die huis. Goddank, nog ongeskonde.”

Hy talm eers, maar omdat die prokureur nie daarop reageer nie, praat hy verder.

“Dit was juis van bekommernis oor die welstand van my gesin, my tweede vrou, ons twee kindertjies en my dogter, Maggie, wat met Von Dresselt getroud is en hulle twee kindertjies. My eerste vrou, Annie, is al in ’95 oorlede. Ek het nog altyd goed vir hulle gesorg. Die lieue Vader weet. Ek was nog altyd bang dat hulle leed aangedoen sal word. Ek weet nie so mooi nie. Hulle ken geen harde lewe nie. Nie ’n enkele dag nie.”

Hy draai sy kop sodat die prokureur net die bleskol sien.

“Wat het julle toe aan die Engelse voorgestel?” vra die prokureur om weer gang in die gesprek te kry.

Die groot man blaas sy neus en vee oor sy oë met sy sakdoek. As hy terugdraai, begin hy met ’n vaster stem praat. Op sy vingers tel hy dit af.

“Dat krygsgevangenes na hul eie distrikte teruggestuur moes word en nie land uit nie. Dat ’n groep uitgesoekte manne na die kommando’s gaan met die proklamasie wat hierdie belofte bevat. Dat vooraanstaande manne ’n komitee vorm om ’n inligtingstuk aan die burgers in die veld op te stel, want die offisiere lig die burgers verkeerd in.”

“O ja. En hoe is hierdie voorstelle deur Kitchener ontvang?”

“Hy het alles aanvaar, maar aan elkeen ’n eie draai gegee. Hy het ’n nuwe proklamasie uitgevaardig – op 21 Desember. Burgers wat wapens neerlê, kon met hulle vee, vrouens en kinders in ‘government laagers’ gaan woon.”

“Waar?” vra die prokureur vinnig.

“In hul eie distrikte, sê die proklamasie. Die Burger Vrede Komitee is onder generaal Andries Cronjé en volksraadslid H.P.J. van Rensburg geplaas.”

“Maar ek dog hy is in Kaapstad?” sê De Villiers verbaas.

“Hy is spesiaal van die krygsgevangenekamp vandaar laat kom. En orals in die land is nog komitees gestig. Komiteede moes die proklamasie en inligtingstuk onder die burgers versprei. Ook die inligtingstuk het die Engelse self opgestel. Nie een van ons was daaraan aandadig nie. Dit was vir hulle belangrik om te meld dat 16 000 krygsgevangenes in die buiteland is en dat daar geen hoop op

vreemde hulp bestaan nie. Die oorlog verwoes net die land. Hulle het 'n progressiewer regering as dié van Paul Kruger beloof.”

“En jy glo dit?” skimp die prokureur vinnig. Hy haal sy sakhorlosie uit, stoot die deksel met sy duim oop en klap dit weer toe. Vir 'n oomblik weeg hy dit voordat hy dit in sy onderbaadjie steek. “En sedertdien?” vra hy afgetrokke.

“Ek het parool ontvang om 'n BVC in Belfast te stig. Ek het gedink as dit sou bekend raak dat ek terug is by my gesin, meer burgers sal kom oorgee.”

“Toe skryf jy sommer 'n brief aan jou veldkornet ook,” val die prokureur hom skerp in die rede.

“Nee,” antwoord die groot man verontwaardig, “ek was bekommerd oor my familie, want my skoonseun was al weggestuur Durban toe, of oorsee, vir al wat ek weet.”

“Nogtans besluit jy om self die geskrifte onder die kommando te kom versprei. En bring sommer vir dié taak jou swart handlanger met jou saam. Het jy dit ook by die Engelse geleer?”

“Luister,” en die ouer man staan op, “ek dog jy is gestuur om my te help. Nou vat jy my aan asof jy die aanklaer is.”

Die prokureur bly sit. Moeisaam skud hy die papiere aan die onderkant gelyk. Ordentlikheid vereis dat hy die man as meneer moet aanspreek. Tog kon hy dit sover net met moeite regkry.

“De Kock,” sê hy dan geforseerd, “die saak teen jou is baie ernstig. Hoogverraad is in enige land strafbaar met die dood. Jy het geheul met die vyand tot skade van jou eie mense.” Hy bly stil. Kyk na sy papiere en dan in die oë van die ouer man. Hy sien die weerloosheid ofskoon die ou man dapper probeer wees.

“Nietemin belowe ek jou sal ek my bes vir jou doen. Ek dink daar is versagtende omstandighede en sal my pleidooi daarop rig. In soortgelyke sake waar hoogverraad nie met voorbedagte rade gepleeg is nie, het die landdroos die beginsel van ‘gekweste majesteit’ aanvaar. Slegs boetes en tronkstraf is opgelê.”

Hy haal 'n slag diep asem. “Hoe dit ook sy, die uitspraak sal aan die regering voorgelê word. En ofskoon jy en die Engelse dink die land is in hulle besit, die regering sal nog die straf moet bekragtig of wysig.”

Hy druk die los papiere in sy saalsak en staan op. Die ouer man se gesig hier neffens hom lyk verslae.

“Ek wou maar net kom vertel,” begin hy, “daar is nie meer hoop nie. Kom, om hemelsnaam, kom ons red ons land en spaar die lewens van ons vrouens en

kinders. Dit is nog nie te laat nie.” Hy val op sy knieë; sy hande ineen geklem; sy gesig vertrek.

Deur sy vingers sê hy: “Jy kan dit tog vir hulle so sê. Hulle moet my glo!”

“Was hier al ’n predikant by jou?” vra die prokureur besorgd.

“Ja,” knik De Kock en slaan sy oë neer. Sagter sê hy: “Ds. Louw – al een keer.”

“Dan’s dit goed.”

“Ek het gewonder ... ,” en hy huiwer, “is daar dalk ’n moontlikheid dat ek my vrou kan laat weet?”

“Dit is presies ons almal se probleem,” verwyf die prokureur. “Ons is almal bekommerd oor ons families. Dis waarom so baie burgers altyd verlof neem en huis toe gaan.”

“Ek weet.”

“Maar, ek sal met generaal Viljoen praat. Miskien kan ons jou handlanger laat gaan dat hy kan gaan vertel ... somer ook vir die Engelse.”

“Dit sal goed wees,” en die groot man kyk anderkant toe.

Veraf stemme klink al nader. Die polisie en burgers kom seker van die slagveld af, dink die prokureur. Hy sal moet gaan.

Hulle groet. Met hande inmekaar kyk hulle mekaar aan. Woordeloos. Die prokureur gaan na die tentopening. Deur ’n skreef roep hy na die wag die helder sonlig in.

Dit is ’n sonskyndag, in die winter van 1972. Op die plaas Winterhoek, iewers tussen Dullstroom en Roosenekal, volg ek die gids teen die effense opdraand. Agter ons, en verder weg tot doer aan die oorkant, lê enkele plaasopstalle. In die onmeetlike oopheid van goudkleurige grasvlaktes, landerye en veraf berge sien ons ’n klein kerkhofomheining. Nie eers ’n sipresboom nie. Twee mossies sit op die draad, maar stort met ons aankoms weg in die ruimte. Binne die draadheining ’n enkele graf. Netjies. Lank gelede, of dalk nie eers nie, is in ’n glaspot blomme op die granietgruisbedding gesit. Nou lê die pot omgewaai, met geen teken van blomme nie. ’n Stille staring. Die skraal winterswindjie verkil die sonbrand tussen jou blaaië. Dan vra iemand, weet ons watter verhaal lê hier begrawe? My emosie wil weghol. Want ek het gelees generaals Viljoen en Muller meen hy was die oorsaak vir die konsentrasiekampe. Op die grafsteen staan alleen, soos ek kan onthou:

Meyer de Kock

Geb. 5 Okt 1849 – oorlede 12 Feb 1901

Ons geliefde eggenoot, vader en grootvader

Vrede

2 Junie 1902

Die Britse offisier ry op sy skimmelperd tussen die verflenterde Boere-tente en gehuggies deur. Rustig speel party manne skaak, ander doen handwerkies terwyl sommige aan 'n pyp sit en suig. Skielik word die rustigheid onderbreek deur die gebulder van die ruiters. Luidkeels skree hy sy opdrag oor die Boerekrygsgevangenes uit: "At five o'clock sharp you will be on the parade ground. The Commandant has a very important announcement." Terwyl hy oor hulle heen kyk, speel 'n glimlag om sy mondhoek.

Sy oog vang 'n groepie geselsende Boere en vererg oor hul hand-in-die-broeksak-houding, stuur hy sy perd vinnig op hulle af en skree woedend: "Five o'clock sharp, and be clean and neatly dressed, you dumb Boers!" Die manne moet spring voor die perd se kappende pote.

Soos 'n slang wat pik, spring Frans Rabie teen die perd vas. Vir 'n paar oomblikke hang 'n stofwolk oor die groepie Boere en toe bars 'n luidkeelse gejuig oor die kamp los.

Oom Josef, wat in sy tent besig was om uit die Boek te lees, hoor die geskreeu en skielike opgewondenheid. Hy maak die Bybel toe, haal die knypbrilletjie van sy neus af en sit albei versigtig op die selfgemaakte kiaathouttafeltjie langs sy kooi neer. Stadig kom die ou man orent en trek sy stywe lyf reguit. Pyp in die hand stap hy die tent uit, die oggendson van Darrel Island tegemoet. In die ander hand klamp sy krom vingers die gekerfde kiere stewig vas. Die sterk vingers wat eens 'n roer so sekuur op die Engelse kon aanlê. Soos weiende springbokke op Uitkyk se vlak, het hy hulle blitssnel omgeklits. Een vir een. Een vir een ...

Omdat hulle die afgelope tyd soveel stories oor vrede gehoor het, het hy die dag van waarheid gevrees. 'n Dag wat hy geweet het gaan kom, maar liever nie aan wou dink nie. Gaan dit dalk vandag wees? flits die vrees weer deur sy gedagtes. Want ook in die vroue se briewe is van moontlike onderhandelings vertel. En van die baie afgebrande plaasopstalle en al die ellende in die helkampe met hul

duisende siekes en sterwendes. Die huilende kindertjies. Die baie dooies: weggebêre soos koringkorrels wat wag op die eerste reëns.

“So ’n bliksemse Ingelsman,” skreeu Frans Rabie, vlieg om en beduie weer armswaaiend agter die ruiters aan. “Wie dink hy is hy? Om vir ons te kom vertel ons sál vyfuur daar wees en ons sál netjies en skoon wees! Dink hy ons is gemors! Of varke wat nie was nie?”

“Bliksem!”

Oom Josef maan bedaar: “Stadig nou, Fransman, nie so uit die weer uit nie, jong, hy doen ook maar net sy werk. Net soos ons ons werk op kommando gedoen het. Onthou jy Fransman? Kom, kom vertel my wat skreeu hy so,” en hy beduie hom om langs hom op die grond te kom sit.

“Nee, oom Josef, dat hy sy werk doen is reg. Dis hóé hy dit doen. Ons is mos nie gemors nie Oom, of is ons?”

Oom Josef antwoord nie.

“Maar wat sê die vent? Jy weet ek kan die Ingels nie so mooi verstaan nie. En nou is ek nog half doof ook van al die baie geskiet in die oorlog. Praat man, praat dat ek hoor.”

“Toe vertel,” por die omstanders aan.

“Hy sê ons moet vyfuur skoon en netjies opgedress aantree vir ’n belangrike announcement en ons moet ...” maar verder kom hy nie, want van pure opgewondenheid spring Klein-Piet Panlaagte tussenin.

“Hel Oom, dit was mooi,” vertel en beduie Klein-Piet armswaaiend. Die Engelsman het mos geskreeu toe hy op Fransman afry. Maar toe moes Oom sien hoe Fransman hom storm! Blitsig! Met twee krom vingers kap hy teen Fransman se kop. “Dodelik! Oom, dit was mooi, en so vinnig soos ’n weerligstraal.” Toe hy asemstrop, lag die manne uitgelate.

“Voor die Slapriem weet waar hy was, het Fransman hom bo van die perd afgepluk, op die grond vasgepen en toe ewe vriendelik en saggies in sy oor gefluister: ‘Vir jou moer ek dood, Soutriem! Jy skreeu nooit weer op my nie, verdomde Rooinek. En op geen Boer nie, gehoor!’ Hulle skater weer van die lekkerte.

Oom Josef voel hoe sy hart ruk, en toe soos ’n wilde voëltjie in ’n kou begin fladder. Daárdie moegheid het weer skielik in sy smal borskassie kom lê. “En wat se ding is dié announcement, Fransman?” vra oom Josef

“Hulle wil ons seker weer hiet en gebied, Oom,” sê Frans, staan op, stof sy sitvlak af, brom nog iets deur sy baard en vra verskoning om ’n draai te gaan loop. Terwyl hy aanstryk balies toe weet oom Josef: vandag ... vandag is alles vir ons as volk verby. Hierdie dag van 2 Junie 1902.

Toe die beuel kort voor vyfuur sy skerp krete oor die kamp stoot, staan sommige van die manne stadig op en kry willoos koers paradegrond toe.

“Attention!” skree ’n bleek Engelse offisier oor die groep krygsgevangenes. “Attention! Step forward and listen carefully,” beur sy woorde teen die seebries in.

’n Laaste klompie burgers kom verflenterd aangedrentel. Moeg. Onbetrokke by hierdie sirkus. “Wat wil die Ingelsman tog nou weer kwytraak?” brom ’n burger deur sy bos baard.

“Come on, you assholes, hurry up, hurry up!” Maar die manne laat hulle nie meer hiet en gebied nie.

“Ag, die Ingelsman se gat,” sê ’n ander onderlangs terwyl hy lui-lui by die groep burgers aansluit. “Hy kan wag.”

“Stand at attention. Listen carefully to the declaration I am about to read out to you.” En as ’n nagedagte probeer hy ’n grappie maak: “And take off your hats, Subjects!”

Maar niemand lag nie.

“Wat vir ’n ding is ’n dikkerasie?” wil oom Willem Kleinfontein weet. Maar gou maak die manne hom stil. “Wat vir ’n goed is subjects,” wil ’n ander een weet. “Ag, shut up nou,” sê Fransman erg vies, nog goed opgewerk oor vanoggend se petalje met die Engelsman. Nou wil hy hoor, want die declaration en subjects is nuwe woorde in sy ore.

Ook oom Josef gehoorsaam die opdrag en haal sy stukkende hoed van sy kaal kop af. Terwyl hy luister, soek sy krom vinger oudergewoonte na die stukkende plekkie in die bol. Wanneer die vingerpunte die gaatjie kry, streel hulle saggies daaroor. Sy gedagtes lê baie ver van hier. Iewers op Magersfontein se vlaktes. Stadig draai hy die hoed in sy ruwe hande al in die rondte, al in die rondte terwyl hy nie een woord inneem van wat die Ingelsman sê nie. Sy gedagtes het koers gevat Uitkyk se opstal toe. Na die dag toe hy daar weg is.

“Declaration teken se gat!” skreeu Frans met albei arms in die lug. “Subjects se moer, jou verdomde Ingelsman, ek teken niks nie, hoor jy. Niks nie! Jy kan na jou swernoot gaan!”

Fransman se geskree ruk oom Josef tot op Darrels terug. Die voëlvlug is verby.

“Quiet, quiet”, skreeu een van die wagte op die onrustige mense massa. “You will respect our King and you will sign.” Na ’n stilte voeg hy dreigend by: “If you don’t sign, you will rot on this island till you die.” Op sy gesig verskyn ’n glimlag soos ’n waenhuisdeur. Hy geniet elke oomblik.

En toe is oom Josef skielik weer weg ... Ver weg ...

By die geelhoutkapstok in die halfdonker gang het klein Elizabeth hom voor-gekeer, en van agter haar rug ’n swart volstruisveer uitgehaal. Spesiaal vir haar oupa opgetel. Hy wat oorlog toe gaan om die slegte mense “te gaan morsdood” skiet.

Hoed op die kop het hy voor haar gebuk, haar klein vingertjies al voelende na die gaatjie in die bol. Opgewonde het sy probeer om die veer versigtig daarin te steek. “Volliebeer Oupa, volliebeer,” het sy opgewonde geroep, teruggestaan en haar klein handjies geklap. Met haar groot ogies steeds op haar oupa het sy op en af gespring van vreugde. Hy het sy hoed windmaker skeef opgesit, haar opgeraap en ’n paar swierige draaie gemaak – Elizabeth skaterend in sy arm; die volstruisveer swaaiende. Die hartseer van die weggaan was tydelik vergete.

Versigtig vee hy met die rugkant van sy hand oor sy oë. Die manne om hom moet darem nie die lastige nattigheid sien nie.

“Listen carefully and with respect to the declaration you all will sign. Then you may go home as subjects of the King. Long live the King!” Met ’n hoë stem, breë triomfantelike glimlag en ’n swaaiende hand skreeu hy luidkeels oor sy toehoorders: “It is peace! It is peace! The war is over!”

Stilte sak soos ’n miswolk oor die manne toe.

Vrede? Wat se plan het die vyand nou weer bedink om ons verder te verneder? fliets dit deur hul koppe. Vir oom Josef is dit soos wanneer hy sy karos oor sy kop trek teen die verskriklike Vrystaatse koue. Skielik gryp die benoudheid sy bors weer vas.

Stilte.

“Wat is subjects?” wil ’n oom weet en stamp aan ’n jongman vir ’n antwoord.

Maar hy antwoord nie.

Home, dink oom Josef. Home ... en dit wat daarvan oor is! Na niks! Na niemand! Is niks die Engelse en sy lords se idee van ’n “home?” Plotseling voel hy duiselig en sak op sy hurke neer, kop teen die grond. Die Engelse woorde spoel oor hom heen.

"It reads as follows: Declaration of Allegiance to the British Crown ..." Vir 'n oomblik, terwyl hy sy uniform met sy plathand regstryk vir die okkasie, glimlag hy vir die verbysterde klomp mense voor hom. Dan lees hy verder: "I adhere to the terms of the agreement signed at Pretoria on the 31 st May 1902 between the late Governments and the representative of His Majesty's Government. I acknowledge myself to be a subject of King Edward VII, and I promise to own true allegiance to Him, His Heirs and successors according to law."

Platgeslaan staan die burgers. Van alle mag gestroop. Onderdane van 'n aardse koning! Subjects!

Dis Hans Bloem wat die stilte breek. "Ja, helsem!" skree hy en sit sy hoed op sy kop. "Verbeel jou, subject van King Edward. Ek is g'n 'subject' nie! Hans Bloem sal niks teken nie," skree hy weer driftig en swaai met sy arm in die lug. 'n Onrustigheid roer tussen die manne soos wanneer jy 'n rooksak in 'n byekorf indruk. Dit zoem. Almal praat gelyk.

"Quiet, quiet!" skreeu een van die wagte, en tel sy geweer dreigend op.

Stadig word dit weer stil.

"Gentleman, all of you who would like to sign, step forward. After you have signed the form will be completed for you. If you do so you will go home."

'n Klompie burgers begin stadig vorentoe beweeg. Oom Josef staan geplant soos Lot se vrou; sy verstand beneweld. Om hom begin die manne stadig 'n lang slingerende ry voor die "gedekte" tafeltjie vorm.

Steeds hoed in die hand. Steeds onderdanig. Die "ete" is gereed. Hulle moet net die hand in die skottel steek. Dis al!

Piet Viljee en van sy makkers is reeds op pad tente toe. "Jou moer, Rooinek, ons teken niks," kreet hy in woede uit en wink na die manne agter hom. "Kom, kêrels, kom ons loop!" skree hy buite homself van magteloosheid.

Maar die uitgeslape Engelsman het dié troefkaart tot heel laaste gebêre. Nog binne hoorafstand van die opstandelinge, skreeu hy hulle agterna: "If you don't sign, you will remain on this island till you rot. And ... and your wives and children will remain in the concentration camps till they rot! The choice is entirely yours."

Dis soos 'n bom van Long Cecil wat elkeen van hulle tref.

"Ag Here," bid oom Josef hardop en gooi sy kop agteroor. "Moet ons hierdie beker ook nog ledig? Het ons nie al genoeg gely nie, Here?"

Toe hy homself kom kry, staan hy voor teen die tafeltjie. Skielik tref die duiseligheid hom weer. Vinnig gryp sy hande na helpende arms en hy trek homself

regop. “Net nie nou ingee nie, Josef, nie nou hier voor die vyand nie,” prewel hy vir homself. Die vreemde woorde op die vorm swem voor sy oë. Hy kan dit nie lees nie en verstaan daar niks van nie. “Feel free and sign. That’s all,” sê die offisier weer terwyl hy die penpunt in die inktopstijp steek en dit na oom Josef uithou om te vat.

Hy huiwer. Dit voel soos Judas Iskariot wat sy hand in die skottel steek. “Verraad”, skree die stem in sy binneste. Maar hy bly op sy voete. Met bewende hand vat hy die pen uit die Engelse hand. Bakhand voor die vyand.

Toe skryf hy sy naam, Josef Marcus Vorster, in groot krulletters, soos meester Hugo hom vanmelewe geleer het. Vir ’n oomblik maak hy sy oë toe en pleit: “O God, ek pleit om U genade.”

En die hartseer ruk sy hele lyf.

Weer kom die Engelsman se stem: “Name of farm?”

“Uitkyk,” antwoord die grysaard sag.

“District?”

“Luckhoff. In the Orange Free State.”

“Number?”

“20623,” sonder om verder iets te sê.

Nadat die offisier geteken en die Koning se stempel op die vorm gedruk het, steek hy, steeds sittende, sy hand na oom Josef uit en sê glimlaggend: “Congratulations.”

Maar oom Josef vat nie sy hand nie. Hy sal nie die hand wat hom so verneder, vat nie! Terwyl hy die Engelsman vierkantig in die oë kyk, draai hy stadig om, sit sy verflenterde hoed op sy kaal kop en kry koers tent toe.

Agter hom vorder die ry stadig. Buk. Teken. Loop. Met geboë hoofde stap die manne van die tafeltjie af weg. Tussen die tente staan hulle woordeloos in groepies rond. Hier sit een teen ’n tentpaal, die oë ver op die horison. Daar een met sy eie wroeging. Haat. Nou onderdane van die Britse Kroon!

Daardie aand kan oom Josef nie bid nie. Hy is skaam. Hy weet nie mooi wat om vir die Here te sê oor die getekenry nie. En van die dikkerasie en die “subjects” nie. Dan troos hy homself en dink: “Ek het wel geteken, Here, maar U nie verraai nie.”

Stadig rol hy van sy kooigoed af, kom geboë op sy knieë en begin bitterlik te huil.

Winterveld

Net na sewe lui die telefoon. Vera tel op. Die stem aan die ander kant sê: “Hallo, ek wil met nonnie Vera praat.”

“Dit is Vera du Preez wat praat,” antwoord sy.

“Dag Nonnie. Dis Liena, Mary se ma.”

“Môre, Liena, leef julle nog? Dis lank terug dat ek van julle gehoor het.”

“Ons leef nog, Nonnie. Ons kry net baie swaar. Mary het nie werk nie, en die kinders word groot.”

“Waar bly julle nou?”

“Ons is in Winterveld, Nonnie. Ek phone juis om te vra of nonnie Vera nie vir ons kan help dat Mary werk kry in die dorp nie. Nonnie moet seblief slaapplek ook vra by die werk, want die busfare is te veel om elke dag in te ry.”

“Ja, Liena, ek help graag as ek kan. Laat Mary môre inkom. Dan kyk ek wat ek kan doen. Ek bly nog op dieselfde plek. Daar is nou hoë tralies om die huis. Sy moet maar net die klokkie by die hek druk en sê dis sy, dan maak ek vir haar oop.”

Die middag en aand skakel Vera al haar vriendinne om te verneem of iemand ’n betroubare huishulp soek. Almal is geholpe. Al wat die moeite oplewer, is dat Reinette, ’n jarelange vriendin, haar nooi vir ’n partytjie die volgende aand.

Die volgende môre sewe-uur lui die klokkie. Dis Mary. Sy sien daar goed uit. Nadat hulle gegroet het en oor en weer na mekaar se gesondheid verneem het, stap hulle kombuis toe.

“Hoe groot is jou gesin, Mary?” vra Vera. “Hoeveel kinders het jy? En hoe gaan dit met jou man?”

“Ek het vier kinders, Nonnie. Die oudste drie is my man se kinders. Maar hy is dood.”

“Ek is jammer om dit te hoor. Waaraan is hy dood?”

“Die tsotsi’s het hom doodgemaak, Nonnie.”

“Nou hoe so?”

“Ek het daardie tyd by Onderstepoort gewerk, Nonnie. Toe spaar ek geld en koop vir hom ’n nuwe baadjie vir Krismis. Oor hy nie werk gehad het nie, het sy chommies gewonder waar kry hy die geld vir die baadjie. Toe die polisie twee van sy chommies vang oor hulle gesteel het, het die ander gesê hy het hulle gesplit en die geld by die polisie gekry. Toe lem hulle hom.”

“Dis verskriklik,” sê Vera geskok. “Is jy toe weer getroud?”

“Nee, Nonnie. Die mans wil nie ’n vrou met kinders hê nie. Hulle moet te veel geld uithaal vir kos en klere.”

“Maar wie is dan die pa van jou vierde kind? Hy moet tog vir die kind sorg, al is julle nie getroud nie.”

“Ek weet nie wie is die pa nie, Nonnie.”

“Weet jy nie wie is die pa van jou kind nie? Mary hoe is dit moontlik?”

“Ons het nie brood gehad in die huis nie. Dit was die tyd toe hulle Mangope se winkels gebrand het. Toe moes ek maar gaan brood soek in die straat.”

“Bly julle in ’n dorp in Winterveld?” probeer Vera die gesprek in ’n ander rigting stuur. “Het julle darem ’n goeie huis?”

“Ons bly in ’n sinkkaia, Nonnie. Ons worry nie daaroor nie, want die man wat elke maand die geld kom haal vir ons huis, sê ons kan aankomste jaar intrek.”

“Waar gaan die huis gebou word? In Winterveld?”

“Nee, Nonnie, in Menlopark.”

“Wat! In Menlopark? Maar hoeveel betaal julle dan in ’n maand?”

“Ons betaal vyftig rand by die maand. Dis nou drie jaar.”

“Mary, ses honderd rand per jaar koop nie ’n huis in Menlopark nie. Dis nie moontlik nie. Daar is êrens ’n groot misverstand. Van watter bank of bouvereniging is die man wat die geld kom haal? Of is hy dalk van die stadsraad? Het jy miskien sy telefoonnommer?”

“Hy sê hy is van die civics. Hy sê hulle bou baie huise in Menlopark. Hy het nie sy phone number gelos nie.”

“Wat staan op die kwitansie wat hy elke maand vir julle gee? Dáár moet tog ’n telefoonnommer en adres op wees.”

“Hy gee nie vir ons ’n receipt nie. Hy sê ons kan hom trust. Hy het laaste maand vir my ma die plek gewys waar hulle die huis gaan bou.”

“Wil jy vir my sê julle het geen kontrak of papiere wat sê dat julle vir hom elke maand die geld gee nie?”

“Ons het nie, Nonnie.”

“Mary, julle gee hom nie weer een sent nie. Hy is ’n skelm. Hy steel julle geld. Ek gaan net môre die saak by die polisie aanmeld.”

Mary maak die res van die dag die huis skoon en was al die vensters. Teen laatmiddag vra Vera haar hoeveel sy vir die dag se werk wil hê.

“Nee, Nonnie moet maar self besluit. Gewoonlik betaal die mense dertig rand vir een dag se werk. Dan gee hulle kos ook.”

“Sluit dit busgeld in?”

“Ja, Nonnie.”

“Wat kos die busgeld?”

“Die busfare is agt rand om van Winterveld af in te kom en agt rand om weer by die huis te kom.”

“Jy hou met ander woorde net veertien rand oor, en dit vir ’n hele dag se werk. Wat kan ’n mens daarmee koop?”

“Ek kan darem genoeg brood koop vir die kinders en hout vir een nag se vuur, Nonnie.”

“Wat kos dit met ’n huurmotor?”

“Ons ry nie meer taxi nie, Nonnie. Want as die mense van die taxi’s mekaar begin skiet, dan skiet hulle die mense wat saamry ook dood. En as jy met een man se taxi ry dan sê die man van die ander taxi se chommies hulle gaan jou huis en jou kinders brand.”

“En wat gebeur as die bus vol is, of as die bus breek? Hoe kom jy dan by die huis?”

“Dan staan ek maar langs die pad. As daar ’n man kom met ’n firm se motor, dan laai hy my op as ek vir hom sal lê.”

Vera gaan trek twee honderd rand van die geld wat sy gespaar het vir ’n stel goue oorkrabbertjies. Sy gee dit vir Mary. Mary huil.

Voor sy loop, vra sy: “Sal Nonnie nie seblief van die geld klein maak nie. As ons van die bus afklim, keer die tsotsi’s ons voor. As hulle vyf rand in my sak kry, sal hulle nie my klere voel nie.”

Vera is die aand nie baie lus om na ReINETTE se partytjie te gaan nie. Sy doen dit maar ter wille van die jarelange vriendskap. Behalwe ou kennisse soos Pieter en Paula, en Louis en Juanita, word sy aan vriende van Kobus, ReINETTE se man, voorgestel. Onder hulle is Johan, ’n advokaat, en sy vrou Chantelle, ’n belasting-konsultant.

Die dag se gebeure spook nog by haar. Sy merk die duur juwele op. Dis duidelik dat pêrels en goud en diamante nie vreemd is in dié geselskap nie.

Aan tafel sit sy langs Paula. Dié vertel haar dat Pieter die vorige week verplig is om ’n pakket te aanvaar by Handel en Nywerheid. Dis glo regstellende aksie.

Dit is ’n vyfgangmaal met vier verskillende soorte vleis. Die Cabernet’s het die regte ouderdom en naam. So met die lig van die tweede glasie hoor sy een van die mans sê: “Arinoede se gat.”

Na die feesmaal verskuif die geselskap na die verhitte sitkamer vir ’n likeurtjie, koffie, kaas en beskuitjies. Vera bedank dit, want sy voel ’n bietjie ongemaklik na die oorfloed aan tafel.

“Het julle gehoor van die aanval op die Du Toits?” vra Juanita. Louis verskaf die grusame besonderhede: ou Tannie du Toit en die bediende is vasgebind en byna doodgeslaan. Die hond is met ’n byl doodgekap. Drie televisiestelle, twee videobandspeleers, die beste klere en al die gewere en kontant in die kluis is geroof en met Jan se nuwe bakkie weggeroof.

“Die bliksems,” sê Pieter rooi in die gesig. “As hulle nie teel nie, dan steel hulle.”

Johan, die advokaat is minder aggressief. “Ja, dis jammer dat dié dinge gebeur. Dit plaas ons demokratiese bestel onder druk.”

“Demokratiese bestel?” snork Pieter. “My Here, noem jy dit ’n demokratiese bestel as mense nie eers in hulle eie huise veilig is nie; nie eers agter tralies nie?”

“Pieter, asseblief,” maan Paula.

Johan bly kalm: “Enige jong demokrasie het groeipyne. Natuurlik gebeur daar baie dinge wat nie na wense is nie. Maar ons moet een ding nie vergeet nie: Ons het die morele las van apartheid afgeskud. Nieteenstaande al die onthullings oor marteling en moorde, is ek oortuig dat ons leiers nie bewus was daarvan nie en dat hulle die beste uitweg gekies het uit die dilemma waarin ons was. Die feit dat hulle bereid was om te onderhandel en om aan elke mens in Suid-Afrika sy demokratiese regte te gun, het ons op die morele hoë grond geplaas.”

“Leiers se gat,” snou Pieter. “Hulle was ’n klomp papbroeke. Ek sê jou ons stuur op ’n ramp af. Die land gaan ekonomies totaal ineenstort.”

Paula fluister ontsteld iets in Pieter se oor.

“Nie met die heropbouprogram in plek nie,” hou Johan vol. “Daar is rus en vrede in die swart gebiede. Mense word nie meer bedreig en geïntimideer nie. Die stryd om menswaardigheid is iets van die verlede. Daar is al die potensiaal vir ekonomiese groei.”

“Wat van die onbeteuelde aanwas?” vra Kobus. “Gaan dit nie uiteindelik al die planne onuitvoerbaar maak nie?”

“Die bevolkingsaanwas sal bekamp word deur die ekonomiese opheffing van die massas. Die swart mense het nou ruim werksgeleenthede. En die geld wat hulle verdien, spoel deur na die armstes. ’n Taxi-eienaar met wie ek goed bevriend is, sê vir my die steunstelsels onder swart mense, naamlik dat hulle bereid is om mekaar, en veral die verarmdes te help, gaan in die na-apartheid-era die sterkste stimulus word vir ekonomiese groei.”

“Die godsdiens gaan ook ’n verskil maak,” ondersteun Chantelle haar man. “Ons gemeente het ’n evangelisasieprojek geloods in die swart dorpe om Pretoria. As dié mense eers die evangelie gehoor het, sal hulle morele waardes verander. Ons is oortuig daarvan dat hulle die Christelike siening oor seksualiteit sal begin uitleef. Mans sal nie meer meer as een vrou hê nie, en buite-egtelike kinders sal iets van die verlede wees.”

Vera voel hoe haar nekare swel. Sy ervaar ’n suising in haar kop. Sy hoor haarself sê: “Buite-egtelike kinders? Evangelisasie? Steunstelsels onder swart mense? My God, waar kry julle julle inligting? Ek sal julle sê waar: by taxi-eienaars wat genoeg geld het om hitsquads te huur sodat hulle onskuldige vroue wat wil werk, kan doodskiet. By sogenaamde sendelinge wat traktaatjies uitdeel aan mense wat nie eers kan lees nie. Julle persepsies word gevorm deur massamedia wat moet sorg dat die huidige maghebbers aan bewind bly. Here, ons is oor die drie honderd jaar in hierdie land. Hoor en sien ons dan nie wat hier aangaan nie?”

Haar hande bewe so dat sy byna nie haar aandsakkie kan optel nie.

“Ek is jammer,” sê sy vir ReINETTE toe sy by die deur uitgaan.

Blind van ontsteltenis klim sy in haar motor. By haar huis ry sy by die outomatiese veiligheidshek in. Sy hou in die motorhuis stil. Sy hoor nie die haastige voetstappe op die sypaadjie nie en sien nie die donker figure wat inglip voordat die veiligheidshek toeskuif nie.

N.P. van Wyk Louw (1906-1970)

I

Die *mise-en-scène*:

'n blik op 'n steeg: 'n koue
Amsterdamse wintersdag teen
'n Kaapse herfsdag. Die gemoedstoestand:
verlies, nostalgie, 'n psigiese keerweer.

II

In 'n ander stad, op 'n ander kontinent
kon jy ongeveer drie dekades terug
met suiwerheid en presisie
'n hele digkuns herskryf.
In jou digterlike kladboek besin
oor die winterlandskap van die hart,
na verlange wat bly knaag: 'n beer
se onverdrote kap-kap in die sneeu.
“'n Ysbreker sou sneeu ...”
Jy laat die beeld. Jy begin weer.
“Vir sneeu het Eskimo's
een-en-twintig of meer woorde ...”
Die hart van liefde het koud
geword: soos 'n yssplinter.
Ook dit skrap jy. Met fyn potloodskrif
in die kantlyn: die beelde nog te tam.
In 'n Amsterdamse kroeg stol
twee jenever-glase heimlik ontrou.

III

Die volgende dag probeer jy weer. Die burgery
se geroesemoes steur jou: “Pils! Pils!”
Jy laat jou drankie soos ’n onbestelde
versreël wag. In jou kladboek staan:
“Die mens is ’n walg”. Net dit.
Boesman-tekeninge in ’n grot:
fyn, vlug – immer, immer op trek
soos ’n hart (sonder hawe). *Skrap*.
Hoe stel mens liefde voor?
Ons Liefde? Die liefde?
Altyd op trek soos ’n Boesman
iets ligweps aanstip teen ’n grot
se wand: wisent, eland, kameelperd.
Net sjamaans mag boontoe praat
namens ander. Hul towerspreuke
vertel ’n verhaal van oorwinning, dood,
trek. Klein hierogliëwe van verdriet.
Daardie dag, daardie dag toe jy, meisie in bruin
my lewe verlaat: Verlaat lewe my.

IV

Dit was Mei-fees in Amsterdam, die eerste.
Lente toe jy na my (deur die gode gestuur)
gekom het. En winter was dit toe jy finaal
weg is. Daar was tekens, ja tekens.

Soos voetspore in die skreeu-stil sneeu.
’n Silwer herberg met drie vensters.
In my hand ’n klein liefdespand.
Onthou, onthou hoe jou mond trek, die lyne
om jou oë ... Soek vergeefs ’n beeld
om die verdriet van weggaan te verbeeld:
“Jy’t weggegaan en jy bewoon
die silwer herberg van die hart
en buite voer daar iemand merels
teen die wind”. Onvoltooid.
My halwe kring soek nog vergeefs
na voltooidheid. Kortstondig was jy:
’n Opslagsomer, my middernagson.
’n Himne, my ode aan die skoonheid ...
Toe die iteratief-duratief van verdriet.
Voor jou, geliefde wat nie wou bly:

toe jy na my kom, die ou-ou gek
was dit Mý-(laaste)fees in Amsterdam.

V

'n Swartbrief oor die verre oseaan
vol nuus van liefdesmoord en verraad
laat jou terugkeer na jou vaderland.
Vir ons pyn was daar geen passaat.
Die verlies van 'n jonger broer laat
jou terugkeer na jou moeder ontroosbaar.
Jy laat helaas, helaas 'n groter trooste-
loosheid na: 'n onheilige digter
wat sy heelheid steeds bly soek.
O vrou in bruin, ek groet jou
met die helderheid van 'n digter
omgee met eensaamheid; van eensaamheid
palindromies vir ewig deurdrenk.

VI

∞ Altyd die ewigheidsteken,
'n inskripsie vir jou.

VII

En sy? Die geliefde vrou?
Sy verlaat die koue herberg
vir 'n soele okerlandskap
Hier 'n nuwe taal geleer
– die lispelende s van Spaans
nooit werklik bemeester –
buitelende seuns verwek,
'n man behaag, vertrou, bemin
en kortstondig 'n kring voltooi.

VIII

Tog moes sy haarself suiwer
'n brandstapel maak
en prewelend tot Maria gebid:
“Eenmaal in 'n vuurgloed eenmaal ...”
Vir dae gebloei oor hom
en 'n onbesonne verbintenis.
In swart drome helder gedroom
oor heelheid, vervulling, geluk.

Bedags na die yke op haar lyf gekyk:
die aflaat betaal ten duurste.
Vir daardie boksmaat, skermmaat.

IX

Maar die vuur van onthou
sou bly skroei soos 'n bergbrand
met versreëls soos skarrelende skilpaaie,
en in vele slapelose nagte
sou sy ongeposte briewe skryf –
sy adres immers ónbekend,
die bestemming vereers vaag –
aan hom: “Jy had nie gelyk
oor die intellek of God; ons
is nie net 'n gedagte of Idee.
Ons is Gees, soekend na Hom”.
Soek 'n rymwoord vir verduur.
Die fyn membraan tussen hulle
kan selfs die dood nie ophef.
Sou hy kon voel hoe sy aan hom dink,
steeds met sy idees worstel?
Twee paar oë brandend een.

X

Ek helaas, kan net by benadering skryf
'n afleiding maak, wederregtelik inkyk
op hierdie Abélard en sy Heloise
oor 'n liefde groter as woorde:

XI

“Mens kan net eenmaal iets so volmaak
soos die ewigheid van 'n gedig ervaar,
net eenkeer liefde so onhoudbaar,
so volledig, so volmaak, so totaal,
in iets broos soos 'n roos vertaal”.

XII

Die digteres plaas haar pen neer.
'n Kaapse herfsdag gloei soos vuur.

dave lubbe

plakkerslewe

Langa
Nyanga
Mitchell's Plein
dagga
crack
spiritswyn

Khayelitsha
Mitchell's Plein
anargie
verkragting
pyn

Langa
Nyanga
Mitchell's Plein
hooploos
somber
kwyn

Anne-Marie Conradie

Haikoes

'n Vlindervlerk broos,
fluweelsag komposisie
die Monetlente

Pissarro blets kleur
op Boulevard Montmatre
'n koperrooi herfs